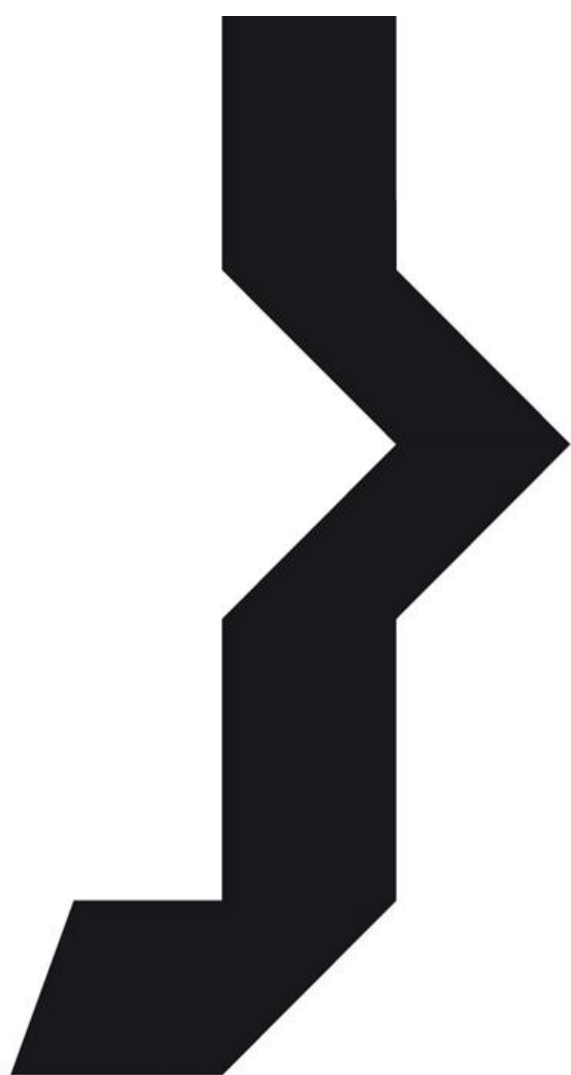

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

PENOLOGIE

Tereza Raszková, Stanislava Hoferková

Penologie.

Tento materiál byl vytvořen v rámci projektu „**Inovace studijních oborů na PdF UHK**“, **reg.č. CZ.1.07/2.2.00/28.0036** v Operačním programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost ESF.

Vydání: první

Vydala: Univerzita Hradec Králové v roce 2014

Stran: 66

Recenzent: Prof. PhDr. Blahoslav Kraus, CSc.

Publikace neprošla jazykovou korekturou. Za jazykovou a věcnou správnost textu odpovídají autoři.

Penologie

Vyučující: Mgr. et Mgr. Tereza Raszková
Mgr. et Mgr. Stanislava Hoferková, Ph.D.

Kontakt: tereza.raszkova@uhk.cz
stanislava.hoferkova@uhk.cz

Hodinová dotace přímé výuky:

Prezenční forma studia: přednáška 2 hod. týdně, seminář 1 hod. týdně
Kombinovaná forma studia: přednáška 12 hod. za semestr

Hodinová dotace samostudia: 18 hodin

Zařazení předmětu: 3. semestr
Prerekvizity: předmět nemá prerekvizity

Pravidla komunikace s vyučujícím:

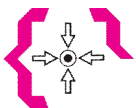
- v elektronickém učebním prostředí MOODLE (po zpřístupnění předmětu podle stanovených pravidel),
- prostřednictvím e-mailové korespondence,
- v konzultačních hodinách – zveřejněny na webových stránkách katedry.

Úvod do studia předmětu (anotace)

Předmět seznamuje studenty se základními pojmy vědního oboru penologie, s teorií a historií trestu a trestání, legislativním zakončením zacházení s odsouzenými osobami ve výkonu trestu odnětí svobody. Charakterizuje vězeňská zařízení a jejich profilaci, Vězeňskou službu České republiky a její strukturu. Dílčí témata věnují pozornost sociálním a občanským právům a povinnostem odsouzených a obviněných.

Obsah opory je rozčleněn do 9 studijních celků, z nichž každý obsahuje podrobnější osnovu (cíle kapitoly, časová náročnost, poznámky, souhrn) a pojmy k zapamatování, kontrolní otázky a dle potřeby odkaz na konkrétní zdroj ke studiu. V textu jsou zařazeny výňatky z legislativy a dokumentů, ukázky z literatury a dalších studií tak, aby si student dokázal vytvořit představu o zdrojích a byl motivován k dalšímu studiu. K ukázkám se vztahují kontrolní otázky. Na konci opory je vzorový soubor otázek, který má posloužit studentům k procvičení jejich vědomostí.

Tato studijní opora nenahrazuje studentovi učebnici či studijní text, přináší mu však základní orientaci v předmětu a v probíraných tématech, odkazuje na literaturu a další zdroje nezbytné při studiu předmětu.

Cíle předmětu

Cílem předmětu je získání uceleného pohledu na výkon trestu odnětí svobody, zejména z penitenciárního pohledu, pochopení problémů při naplňování cílů programu zacházení a hledání účinných metod k zefektivnění účinnosti výkonu trestu, event. dalších forem sociálně právní ochrany.

Navazující předmět Penitenciární a postpenitenciární péče přinese poznatky o možnostech reedukace odsouzených a programech zacházení, o psychických a sociálních důsledcích věznění, možnostech reintegrace do společnosti a objasní systém postpenitenciární péče. Bude se zabývat rovněž alternativními postihy za páchaní trestné činnosti.

Osnova předmětu

1. Vstup do předmětu a vymezení penologie jako vědního oboru.
2. Historie trestu a trestání na našem území.
3. Pojetí trestu a trestání.
4. Právní úprava trestu a výchozí dokumenty.
5. Penologické systémy.
6. Vězeňská služba České republiky.
7. Výkon vazby.
8. Výkon trestu odnětí svobody.
9. Typy věznic a jejich charakteristika.

Poznámka

Témata jsou převážně obsahem přednášek nebo konzultací, k hlubšímu samostudiu jsou určena především témata č. 2, 6, 7 a 8.

Literatura

Základní literatura:

- BAJCURA, Lubomír, ed. *Evropská vězeňská pravidla: doporučení REC (2006)2 Výboru ministrů členským státům Rady Evropy k Evropským vězeňským pravidlům*. Praha:Vězeňská služba České republiky, 2006. 35 s.
- ČERNÍKOVÁ, Vratislava a kol. *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. 244 s. Vysokoškolské učebnice. ISBN 978-80-7380-138-0.
- RASZKOVÁ, Tereza a Stanislava HOFERKOVÁ. *Kapitoly z penologie I*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. ISBN 978-80-7435-264-5.

- RASZKOVÁ, Tereza a HOFERKOVÁ, Stanislava. *Kapitoly z penologie II*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. 184 s. ISBN 978-80-7435-378-9.
- SOCHŮREK, Jan. *Kapitoly z penologie. I. díl, Úvod do teorie trestu a trestání*. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. 57 s. ISBN 978-80-7372-203-6.
- SOCHŮREK, Jan. *Kapitoly z penologie. II. díl, Teorie a praxe zacházení s vězňnými*. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. 77 s. ISBN 978-80-7372-204-3.
- SOCHŮREK, Jan. *Kapitoly z penologie. III. díl, Negativní jevy ve vězení*. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. 69 s. ISBN 978-80-7372-205-0.

Základní legislativa a dokumenty (v platném znění):

- Vyhláška č. 109/1993 Sb., kterou se vydává řád výkonu vazby.
- Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody.
- Zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážii České republiky.
- Zákon č. 129/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence.
- Zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby.
- Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).
- Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody.
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.
- Webové stránky Vězeňské služby ČR: <http://www.vscr.cz/>

Rozšiřující literatura a zdroje:

- BAJCURA, Lubomír. *Práva vězně: od vazby po propuštění z trestu odnětí svobody*. Vyd. 1. Praha: Grada, 1999. 158 s. Právo pro každého. ISBN 80-7169-555-6.
- BĚLÍKOVÁ, Petra. Jak funguje výstupní oddělení. *České vězeňství*, 1, 2013, s. 16. ISSN 1213-9297. Dostupné z: http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/PDF/Ceske%20vezenstvi/2013/CV_1_2013.pdf.
- CZAPÓW, Czesław a Stanisław JEDLEWSKI. *Resocializační pedagogika*. 1. vyd. Praha: SPN, 1981. 414 s.
- ČERNÍKOVÁ, Vratislava a Vlasta MAKARIUSOVÁ. *Úvod do penologie*. Praha: Sociálně - právní institut, 1997. 113 s.
- ČERNÍKOVÁ, Vratislava a Vojtěch SEDLÁČEK. *Základy penologie pro policisty*. Vyd. 1. Praha: Policejní akademie České republiky, 2002. 148 s. ISBN 80-7251-104-1.
- *České vězeňství*. Praha: Vězeňská služba České republiky, 1992- . ISSN 1213-9297. Dostupné také z: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/ke-stazeni-112/ceske-vezenstvi-1223>.
- FÁBRY, Anton. *Väznenie: história a súčasnosť*. Plzeň: Vydavateľstvi a nakladateľstvi Aleš Čeněk, 2012. 238 s. Autorské publikácie. ISBN 978-80-7380-379-7.

- FARRINGTON, Karen. *Svět za mřížemi: šokující pohled do skrytého světa zločinu a trestu, plného korupce, sadistických trestů, obchodů s drogami a vražd vězňů*. [Líbeznice]: Víkend, 2009. 208 s. ISBN 978-80-7433-009-4.
- FISCHER, Slavomil. *Etopedie v penitenciární praxi*. Vyd. 1. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2006. 183 s. Acta Universitatis Purkynianae; 123. Studia paedagogica. ISBN 80-7044-772-9.
- FRANCEK, Jindřich a Leopold WOHLSCHLAGER. *Zločin a trest v českých dějinách*. 3. vyd. Praha: Rybka Publishers, 2002. 543 s. ISBN 80-86182-68-1.
- HÁLA, Jaroslav. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. 2., dopl. vyd. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2006. 183 s. Studia VŠERS; 12. ISBN 80-86708-30-6.
- HANUŠ, Bohuslav. *Primární základy penologie*. 1. vyd. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského, 2005. 95 s. ISBN 80-86723-14-3.
- HENDRYCH, Igor. *Vybrané kapitoly z penologie*. Vyd. 1. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik v Opavě, Ústav pedagogických a psychologických věd, 2010. 73 s. ISBN 978-80-7248-574-1.
- Historie pardubické věznice. In: *Vscr.cz* [online]. 2010 [cit. 2013-02-18]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/veznice-pardubice-89/literatura-745/historie-pardubicke-veznice-5586>.
- JŮZL, Miloslav. *Penitenciaristika a penologie*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2012. 149 s. ISBN 978-80-87182-24-6.
- KÝR, Aleš. *Památník Pankrác: expozice vězeňské služby České republiky = Gedenkstätte Pankrác: Ausstellung des Justizvollzugsdienstes der Tschechischen Republik = Pankrác memoriál: exhibition of the prison service of the Czech Republic*. [Praha]: Vězeňská služba České republiky, 1999. 83 s.
- MARÁDEK, Vladimír. *Výkladový slovník penologie*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2003. 142 s. ISBN 80-7042-256-4.
- MEZNÍK, Jiří, KUČHTA, Josef a Věra KALVODOVÁ. *Základy penologie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1995. 75 s. Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy university v Brně; č. 132. ISBN 80-210-1248-X.
- NOVOTNÝ, Oto. *O trestu a vězeňství: studie o funkcích trestu v soudobé naší společnosti*. Vyd. 2. Praha: Academia, 1969. 250 s.
- POPELKA, Jiří. *Penologie. Díl první*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. 95 s. Monografie. ISBN 978-80-244-2932-8.
- SCHEINOST, Miroslav et al. *Kriminalita očima kriminologů*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010. 238 s. ISBN 978-80-7338-096-0.
- Služební poměr příslušníka VS ČR. In: *Vscr.cz* [online]. 2013 [cit. 2013-02-18]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/onas/personalistika-1103/sluzebniho-pomer-prislusnika-vs-cr-6102>.

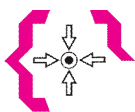
- UHLÍK, Jan. *Historie věznění a vězeňství v Čechách: osudy významných vězněných osobností, prožité ve významných dobách zemí českých, viděné se zřetelem k vývoji českého vězeňství*. Stráž pod Ralskem: Institut vzdělávání Vězeňské služby v ČR, 2006. 319 s. ISBN 80-239-9417-4.
- Věznice Všehrady. Charakteristika věznice. In: *Vscr.cz* [online]. 2011 [cit. 2013-02-18]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/veznice-vsehrady-96/o-nas-1634/zakladni-informace-151/>.
- *Vnitřní řád věznice pro odsouzené muže zařazené k výkonu trestu do věznice s dozorem a ostrahou*. Č. j.: 157/2007-21/Všeob/3. Pardubice: Věznice Pardubice, 2009. 111 s.
- Základní informace o Vazební věznici Hradec Králové. In: *Vscr.cz* [online]. 2012 [cit. 2013-02-18]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/vazebni-veznice-hradec-kralove-75/o-nas-1581/zakladni-informace-170/zakladni-informace-o-vazebni-veznici-hradec-kralove>.

Požadavky na ukončení předmětu

- **Zápočet:** vypracování seminární práce v rozsahu 5 stran z penologické nebo související problematiky (konkrétní požadavky upřesní přednášející v úvodu předmětu).
- **Zkouška:** vykonání ústní zkoušky s písemnou přípravou, individuální posouzení textu a použité literatury (konkrétní požadavky upřesní přednášející v úvodu předmětu).

Podrobnosti k předmětu, literatuře a požadavcích upřesní vyučující na začátku příslušného semestru.

Význam ikon v textu

Cíle

na počátku každé kapitoly konkretizují výukový cíl kapitoly.

Časová náročnost

udává, kolik času zpravidla potřebuje student k prostudování kapitoly.

Pojmy k zapamatování

jsou soupisem důležitých pojmů a hlavních bodů, které by student při studiu tématu neměl opomenout.

Poznámka

obsahuje doplňující, upřesňující nebo méně důležité informace.

Kontrolní otázky

umožňují studentovi ověřit porozumění textu a osvojení problematiky.

Souhrn

představuje shrnutí tématu.

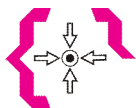
Literatura

je soupisem zdrojů použitých v kapitole a slouží také pro doplnění a rozšíření poznatků.

Obsah

1	Vstup do předmětu a vymezení penologie jako vědního oboru	10
1.1	Penologie jako vědní obor	10
1.2	Vztah penologie k jiným disciplínám	12
1.3	Vývoj penologie jako vědy	14
2	Historie trestu a trestání na našem území	16
2.1	Vývoj do roku 1918	16
2.2	Vývoj od roku 1918 až po současnost	18
3	Pojetí trestu a trestání	24
3.1	Teoretické koncepce účelu trestu	24
3.2	Funkce trestu	25
3.3	Zásady výkonu trestu	26
4	Právní úprava trestu a výchozí dokumenty	28
4.1	Právní úprava trestu	28
4.2	Evropská vězeňská pravidla	30
4.3	Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015	31
5	Penologické systémy	34
5.1	Pensylvánský systém	34
5.2	Auburnský systém	35
5.3	Smíšený klasifikační systém	36
5.4	Progresivní systémy	36
6	Vězeňská služba České republiky	38
6.1	Vězeňská služba České republiky a její úkoly	38
6.2	Organizace Vězeňské služby a zaměstnanci	40
6.3	Zaměstnanci Vězeňské služby	40
7	Výkon vazby	43
7.1	Výkon vazby	44
7.2	Funkce vazby	45
7.3	Kázeňské tresty	46
7.4	Práva a povinnosti osob ve výkonu vazby	46
8	Výkon trestu odnětí svobody	49
8.1	Výkon trestu odnětí svobody	49
8.2	Nástupní a výstupní oddělení	50
8.3	Kázeňské odměny a tresty	52
8.4	Práva a povinnosti osob ve výkonu trestu odnětí svobody	53
9	Typy věznic a jejich charakteristika	56
9.1	Profilace věznic	56
9.2	Věznice pro mladistvé	60
10	Vzorový soubor otázek	63

1 VSTUP DO PŘEDMĚTU A VYMEZENÍ PENOLOGIE JAKO VĚDNÍHO OBORU

Cíle

Seznámit studenty s obsahem předmětu v širších souvislostech, s požadavky na studium a zakončení předmětu, se základní a doporučenou literaturou a objasnit odbornou terminologii. Cílem kapitoly je také vymezit penologii jako vědní obor a vztah penologie k jiným vědním disciplínám.

Časová náročnost

Téma je přednášeno v rámci výuky v celém rozsahu. Níže uveden výtah nejdůležitějších pojmů a definic. Studentovi by studium této kapitoly v opoře a zápisků z přednášky mělo trvat kolem 120 minut.

Pojmy k osvojení

- Penologie
- Penitenciární a postpenitenciární fáze/péče
- Kriminologie
- Etopedie
- Penologické školy

1.1 Penologie jako vědní obor

Penologie (z lat. *poena* = trest, z řec. *logos* = nauka, slovo) je **věda o trestech a trestání nebo také věda o výkonu trestu a jeho účincích.**

V užším smyslu se penologie zabývá reálným výkonem trestů a ochranných opatření, v širším pojetí do ní spadá i oblast alternativních sankcí.

Penologie:

- zkoumá efektivnost ukládaných trestů (nejen trestu odnětí svobody, ale i alternativních trestů jako jsou obecně prospěšné práce, trest domácího vězení, peněžité tresty apod.),

- zabývá se penologickými koncepcemi,
- zabývá se institucemi sloužícími k výkonu trestu odnětí svobody,
- zkoumá psychosociální důsledky uložených trestů a opatření,
- věnuje se pachateli trestné činnosti s ohledem na jeho zdravotní stav, věk, sociální zázemí, dosažené vzdělání atd.,
- snaží se stanovit co nejlepší postupy, které by vedly k efektivnímu výkonu trestu, tedy k tomu, aby nedocházelo k opětovnému odsouzení.

Poznámka

Všimněme si, že penologie se nezaměřuje pouze na trest odnětí svobody, ale hledá alternativy k uvěznění, které přináší pachateli i celé společnosti mnoho pozitiv (více v navazujícím předmětu). Na negativní důsledky uvěznění upozorňoval již Novotný (1969, s. 142) ve své publikaci O trestu a vězeňství (studie byla v našem prostředí a v tehdejší době průkopnická):

„Při výkonu trestu odnětí svobody prvořadě nebezpečí představují škodlivé vlivy ze strany ostatních spoluvězňů, kterým je vězeň vystaven doslova ve dne v noci. O tom, co je správné a co není, začíná rozhodovat společenství odsouzených. Donucení, které je jedním z hlavních prostředků vězeňských zařízení, může vést k otrlosti, otupělosti, lhostejnosti, pokrytectví, lži, podvodu a podlézavosti. Umělý zásah do života odsouzeného, kterým je trest odnětí svobody, přetrhává sice často svazky společensky škodlivé, ale často narušuje i svazky sociálně užitečné, rozbíjí rodiny, vede k rozvodům a porušuje i jiné pozitivní citové vztahy, čímž vytváří nemalé překážky resocializaci odsouzeného. Chceme naučit odsouzeného žít normálním životem, ale musíme mu podmínky normálního života vzít. Tak ovšem vzniká nová možnost vzniku nových deformací.

Abnormální podmínky života ve vězeňském zařízení jsou příznivé pro vznik homosexuálních návyků. Umělé klima ve vězeňském zařízení může stupňovat pocity méněcennosti vzniklé trestním stíháním, může deprimovat a vést ke stavům apatie. Může vést k narušení volných vlastností, neboť bereme ve značné míře svobodu rozhodování tomu, koho chceme naučit, aby se v budoucnu rozhodoval správně. Pobyt odsouzeného ve vězeňském zařízení může vést i k vytvoření dalších překážek jeho resocializace (např. tetování odsouzeného apod.). Těžko si ovšem představit vězeňské zařízení, v němž by odsouzení žili po všech stránkách v normálních životních podmínkách. Každý trest představuje umělý zásah do života odsouzeného a to tím spíše musí být takovým zásahem nepodmíněný trest odnětí svobody.

Tak však vzniká situace, že máme naučit správně užívat svobody někoho, komu tuto svobodu bereme. Bez řešení těchto rozporů není možno mluvit o výchovném významu nepodmíněných trestů odnětí svobody.“

V souvislosti s penologií se můžeme setkat s pojmy penitenciární a postpenitenciární fáze/péče. **Penitenciární fáze** probíhá ve výkonu trestu odnětí svobody, tedy ve vězeňském zařízení. Oproti tomu **fáze postpenitenciární** se uskutečňuje až po samotném propuštění pachatele z výkonu trestu odnětí svobody. Penitenciární proces začíná aplikováním trestu a končí reintegrací pachatele do společnosti.

Pojetí penologie není jednotné. My se přikláníme k integrálnímu pojetí, tedy, že chápeme penologii jako samostatný vědní obor. Někteří autoři ji však považují za:

- a) součást kriminologie,
- b) samostatný vědní obor,
- c) součást speciální pedagogiky – pedagogiky kriminální a penitenciární,
- d) součást zacházení s odsouzenými.

Předmětem zkoumání penologie „jsou **metody zacházení s pachatelem** trestných činů (tedy tresty a způsob jejich výkonu), které co možná nejúčelnějším způsobem dosáhnou **korektivní změny chování pachatele**, tak aby se mohl **integrovat do společnosti** jako řádný občan. Penologie zkoumá **efektivnost všech trestů**, které jsou uvedeny v trestním zákoníku. Avšak zvláštní pozornost věnuje trestu odnětí svobody pro specifické právní vztahy, zákonitosti a působení na pachatele, které nastávají při jeho vykonávání. V penologii je kladen důraz na individuum, poznání jeho osobnosti s cílem stanovit adekvátněji diferenciované zacházení včetně individualizovaného přístupu (v tom je také rozdíl mezi praxí před rokem 1989 a po roce 1989)“ (Černíková, Makariusová, 1997, s. 5).

„Ukažte mi vaše vězení a já vám řeknu, jaká je vaše společnost.“ W. Churchill

1.2 Vztah penologie k jiným disciplínám

Penologie má charakter transdisciplinární a má především blízko ke kriminálním vědám (zejména **kriminologii** a trestněprávním vědám), k psychologii a psychiatrii, pedagogice, sociální práci.

Poznámka

*Názory na **vztah mezi kriminologií a penologií** se mezi odborníky různí, jistá je však jejich úzká propojenost a nutnost vzájemné spolupráce. Také penologická problematika je předmětem zájmu **Institutu pro kriminologii a sociální prevenci**. Institut je teoretickým, analytickým a výzkumným pracovištěm mezioborového zaměření. Zřizovatelem a řídicím orgánem IKSP je Ministerstvo spravedlnosti České republiky. Činnost IKSP je zaměřena na vytváření, udržování a aktualizaci poznatkové základny o stavu a vývoji kriminality, sociálně patologických jevů a trestní politiky v ČR, na zpřístupňování aktuálních relevantních empirických i teoretických poznatků ze zahraničí a na rozvoj oboru kriminologie; <http://www.ok.cz/iksp/>. Institut vydává studie, ve kterých jsou publikovány výsledky výzkumů IKSP, dále překlady zahraničních právních norem, mezinárodních dokumentů a dalších významných právních a kriminologických materiálů. Tyto publikace jsou dostupné na webových stránkách IKSP.*

„Kriminologie je obor, který u nás nemá příliš na růžích ustláno. Vždy byla oborem skromným, oborem, jehož význam pro poznávání negativních jevů ve společnosti byl

sice uznáván, leč ne vždy se toto uznání projevovalo v péči o šíři a zabezpečení jeho základny...

Někdy je kriminologie u nás považována za obor relativně mladý a její počátek je kladen do šedesátých let minulého století, kdy byla v podobě Výzkumného ústavu kriminologického (původně Vědeckovýzkumného ústavu kriminalistiky) vytvořena jeho institucionální základna. Paradoxně by se tak mohlo zdát, že totalitní režim, který ideologicky pokřivil většinu humanitních oborů a některé zcela negoval, dal u nás vzniknout kriminologii.

Pravda je ovšem taková, že rána, kterou po roce 1948 utrpěly humanitní disciplíny, se nevyhnula ani kriminologii. Kriminologie byla z hlediska oficiální ideologie také prohlášena za zbytečnou vědu, neboť zločin v období socialismu byl interpretován buď jako dočasný přežitek třídní společnosti, který s rozvojem společnosti beztřídní a nových společenských podmínek sám vymizí, nebo za projev zostřeného třídního boje a odporu poražených vykořisťovatelských tříd, tedy za záležitost v podstatě politickou, která je předmětem „péče“ bezpečnostních orgánů. Studovat a zkoumat kriminalitu bylo tedy zjevně zcela neužitečné, neboť její příčiny byly jasné. Kriminologie jako obor v podstatě neexistovala. Dokonce i statistické údaje o kriminalitě byly po určitou dobu tajné, zčásti přísně tajné.

Bohužel kriminalitu nelze vyřešit hesly, což se sice ne hned, ale přece jen potvrdilo. Vývoj kriminality zdaleka neodpovídal ideologickým schématům; zjednodušeně řešeno, kriminalita ne a ne vymizet. Na problémy existující trestné činnosti už nešlo reagovat pouze proklamacemi, ale praktickými opatřeními. I tehdejší režim musel připustit, že praktická řešení se musí opírat o jakousi poznatkovou základnu. Tato potřeba připomněla existenci věd, resp. vědy, zabývající se kriminalitou. K vytvoření skromné institucionální základny, tj. svrchu zmíněného ústavu v roce 1960, vedla tedy spíše poznaná nutnost, než náklonnost k oboru, který je ze své povahy vždy oborem kritickým.

Kriminologie v České republice však není tak mladým oborem, jak by se z tohoto mohlo zdát. Její kořeny sahají mnohem hlouběji a můžeme je najít již na přelomu devatenáctého a dvacátého století...” (Scheinost, 2010, s. 7-8).

Další obory, se kterými penologie úzce spolupracuje, jsou např. (viz Raszková, Hoferková, 2013):

- **Pedagogika** pomáhá pochopit zvláštnosti penitenciárního výchovného působení na odsouzené ve výkonu trestu odnětí svobody (VTOS).
- Těsné vazby má penologie ke speciálně pedagogické disciplíně etopedii. **Etopedie** se zabývá edukací a reedukací jedinců s poruchami chování a emocí (vězení jako specifické etopedické zařízení).
- **Psychologie** se zabývá problémy procesu penitenciárního zacházení s odsouzenými. Zkoumá nejen samotného odsouzeného a jeho individuální zvláštnosti, ale také i problémy života ve věznici (vztahy mezi vězni, personálem).
- **Psychiatrie** se zabývá diagnostikou a léčebně-terapeutickou pomocí odsouzeným (sexuální deviace, neurózy, psychické poruchy vyvolané užíváním alkoholu a drog, poruchy osobnosti). Ve výkonu trestu se vykonává i nařízené ochranné léčení v ústavní formě (sexuologické, protialkoholní, protitoxikomanické, patologické hráčství).

- **Sociologie** pomáhá pochopit sociální vazby, strukturu, jejich fungování a vliv na penitenciární proces.
- V penitenciárním i postpenitenciárním zacházení má nezastupitelné místo **sociální práce** (především v resocializaci odsouzeného – instituce zaměřené na pomoc propuštěným z výkonu trestu apod.).
- Z dalších oborů bychom mohli jmenovat filozofii, etiku, ekonomii, politologii, právní disciplíny a další (Raszková, Hoferková, 2013. s. 8-9).

1.3 Vývoj penologie jako vědy

Z historického hlediska můžeme penologii jako vědu rozdělit do dvou období – **předvědeckého** (první trestní kodexy; období starého Babylonu, Egypta, Asýrie a Judeje) a **konstruktivně-vědeckého** (počátky v období renesance a humanismu; rozvoj v 17. a 18. století).

V průběhu vývoje se setkáváme s třemi hlavními penologickými školami. Jedná se o Klasickou penologickou školu, neoklasickou penologickou školu a pozitivistickou penologickou školu (Mezník, Kuchta, Kalvodová, 1995).

Klasická penologická škola je reprezentována významnými filosofy osvícenství, jako byl Montesquieu, Voltaire, Rousseau a de La Mettrie. Příčiny zločinu klasická škola vysvětlovala doktrínou o psychologickém hedonismu.

Neoklasická penologická škola vycházela ze školy klasické, ale měla za to, že děti a duševně choří nemohou být považováni za zločince (počátky trestní odpovědnosti).

Pozitivistické penologické školy odmítly princip trestní odpovědnosti zločince z přesvědčení. Ti, kdož se dají napravit, mají být napraveni, ti, u nichž to není možné, mají být usmrceni či odděleni od společnosti a je třeba se zabývat příčinami trestné činnosti.

„V současné době se stává penologie vědou, která slouží nejen kriminalistům a vězeňskému personálu, ale zároveň zmírňuje i destruktivní efekt internace odsouzených a přispívá tak v určitém rozsahu i k prevenci recidivy. Penologie náleží mezi vědy humanitní a to v nejširším slova smyslu. Penolog by měl být nejen člověkem zvládajícím základy subjektivní a sociální psychologie, ale měl by být schopen do těchto psychologických disciplín integrovat i vědomosti z oblastí sociologie a základů psychiatrie“ (Hanuš, 2005, s. 6).

Kontrolní otázky

1. Uveďte definici penologie.
2. Charakterizujte předmět penologie.
3. Co zahrnuje penologie v širším a užším slova smyslu?
4. Objasněte vztah penologie k dalším vědním oborům.
5. Jaký je vztah mezi penologií a kriminologií?

Souhrn

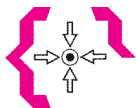
Penologie je věda o trestu a trestání. V užším slova smyslu se zabývá výkonem nepodmíněného trestu odnětí svobody, v širším pojetí zahrnuje například i alternativní tresty. Samotný vědní obor penologie je poměrně mladý a vychází z poznatků kriminologie, kriminalistiky, sociální psychologie, subjektivní (osobnostní) psychologie a forenzní psychiatrie. Předmětem zkoumání penologie jsou metody zacházení s pachateli trestné činnosti, které vedou k jeho nápravě, reintegraci a resocializaci. Na závěr kapitoly byly představeny tři penologické školy – klasická, neoklasická a pozitivistická.

Literatura

- ČERNÍKOVÁ, Vratislava a Vlasta MAKARIUSOVÁ. *Úvod do penologie*. Praha: Sociálně - právní institut, 1997. 113 s.
- HANUŠ, Bohuslav. *Primární základy penologie*. 1. vyd. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského, 2005. 95 s. ISBN 80-86723-14-3.
- MEZNÍK, Jiří, KUČTA, Josef a Věra KALVODOVÁ. *Základy penologie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1995. 75 s. Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy university v Brně; č. 132. ISBN 80-210-1248-X.
- NOVOTNÝ, Oto. *O trestu a vězeňství: studie o funkcích trestu v soudobé naší společnosti*. Vyd. 2. Praha: Academia, 1969. 250 s.
- RASZKOVÁ, Tereza a Stanislava HOFERKOVÁ. *Kapitoly z penologie I*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. ISBN 978-80-7435-264-5.
- SCHEINOST, Miroslav et al. *Kriminalita očima kriminologů*. 1. vyd. Praha: IKSP, 2010. 238 s. ISBN 978-80-7338-096-0.

2 HISTORIE TRESTU A TRESTÁNÍ NA NAŠEM ÚZEMÍ

Cíle

Poukázat na vývoj ukládání trestů a trestání, seznámit studenty s historií věznění a přístupu k provinilcům v různých etapách na území našeho státu. Autoři kapitoly se zaměřují na konkrétní historické mezníky, které považují při studiu předmětu za důležité.

Časová náročnost

Téma je ponecháno k samostudiu na základě doporučených zdrojů. Problematika historie trestu a trestání na našem území by sama vydala na několik monografií a dvousemestrální předmět. Přednášku a konzultaci lze vhodně propojit s exkurzí do historické expozice českého vězeňství Památník Pankrác ve Vazební věznici Praha Pankrác s odborným výkladem. Studentovi by studium této kapitoly v opoře a zápisků z přednášky mělo trvat kolem 180 minut.

Pojmy k zapamatování

- Psanec
- Ordály
- Všeobecný zákoník o zločinech a trestech
- František Josef Řezáč
- Emil Lány
- Sbor nápravné výchovy
- Výzkumný ústav penologický
- Jiří Čepelák
- Transformace a humanizace vězeňství

2.1 Vývoj do roku 1918

Na trest a trestání nahlížíme v průběhu doby jako: na **odplatu – izolaci – odstrašení – nápravu**. Můžeme konstatovat, že s vývojem lidské společnosti se pohled na trest a trestání postupně humanizoval.

Komplexní přehled o historii trestu a trestání na našem území poskytuje publikace *Historie věznění a vězeňství v Čechách* (Uhlík, 2006), která mapuje české vězeňství od 10. do 20. století.

Počátky českého vězeňství můžeme datovat zhruba do 10. století našeho letopočtu a jsou spojeny se vznikem státu (sjednocením českých kmenů za vlády Boleslava II.). Trestní právo mělo soukromý charakter, což přinášelo uplatňování soukromé msty a jeho základním úkolem bylo chránit stát, církve a soukromé vlastnictví. Trest smrti byl v této době univerzálním trestem, který byl považován především za prostředek odplaty. V Čechách jsou užívány tresty smrti, tresty mrzačící, pokuty nebo ztráta cti. Stopy kolektivního výkonu trestu smrti se objevují ještě ve 12. a 13. století (např. kamenování).

V této době se můžeme setkat s tzv. **institutem psance** (psancem byla osoba, jež neměla nárok na životně důležité prostředky, nikdo ze společnosti ho nesměl chránit a podporovat) a **tzv. ordály** (iracionální důkazní prostředky neboli boží soudy užívány až do 14. století, dvě formy – vodou či železem).

V předhusitské době bývaly **tresty smrti** časté. Vedle trestu smrti byli pachatelé **mrzačení**, dále vystaveni veřejnému posměchu, pranýřování a bičování.

Trest odnětí svobody se téměř nepoužíval, neboť nebyla vybudována zařízení na zabezpečení výkonu tohoto trestu a jeho výkon byl již v těchto dobách velmi nákladný.

V první polovině 13. století byl budován systém župních hradů, ve kterých byly zřizovány prostory k držení osob, avšak toto držení ještě nemělo charakter trestu odnětí svobody. Šlo spíše o vazbu před vlastní exekucí, o popravu hladem nebo o politickou internaci osob vyššího stavu. Obdobná vězení byla zřizována i ve sklepeních městských radnic. Tyto prostory byly nevládné, vězni zde žili v nepříznivých podmínkách, bez řádné diferenciací (oddělování mužů od žen, mladistvých apod.), docházelo k šíření nemocí a vězni většinou velmi brzy umírali (Kýr, 1999).

V polovině 16. století nalézá trest vězení již širší uplatnění. Mezi nejstarší vězení patřila vězení:

- a) zeměpanská,
- b) církevní,
- c) stavovská,
- d) vrchnostenská,
- e) městská (Popelka, 2011).

V období osvícenství systém trestů ještě neexistoval, byly nadále chápány především jako pomsta. Vedle finančních trestů se užívalo i trestů tělesných, odnětí svobody a nucených prací, které se rozšířily zejména v 17. a 18. století.

K přerušení přirozeného vývoje starého českého trestního práva došlo v roce 1768 Tereziánským zákoníkem. Po Tereziánském zákoníku následoval **Všeobecný zákoník o zločinech a trestech** vydaný **Josefem II. roku 1787**, a nastoupil tak novou cestu humanizace trestání.

Poznámka

Josef II. byl významně ovlivněn dílem Caesara Beccaria. Cesare Beccaria (1738-1794) byl italský filozof, politický ekonom, myslitel v oblasti práva, který výrazně ovlivnil moderní trestní právo. Je považován za „otce“ klasické kriminologie. V jeho hlavní práci „O zločinech a trestech“ (1764) jsou vyjádřeny reformní návrhy trestní legislativy a trestní politiky (například zásada legality, presumpce nevinny, veřejnost trestního řízení). Pokud jde o principy trestání, navrhoval, že trest by měl být přiměřený, jistý, rychlý, měřítkem pro trest má být škoda společnosti, trest smrti je neúčinný. Uvedl také myšlenku prevence – „lépe je zamezovat zločinům, než je trestat“.

V Tereziánském zákoníku se uplatňovala zásada proporcionality, což znamená úměrnost mezi nebezpečností trestného činu a trestem a zásada zákonitosti. Zákoník obsahoval obrovské množství trestných činů, které byly seřazeny podle společenské nebezpečnosti. Dále tento zákoník zrušil zmrzačující tresty a trest smrti nahrazoval dlouhodobými nucenými pracemi. Tyto dlouhodobé nucené práce však znamenaly pro většinu odsouzených daleko horší trest než trest smrti. Současně zde byly poprvé formulovány základní zásady – žádný zločin bez zákona (čin, který není uveden v zákoně, není trestným činem) a žádný trest bez zákona (pachatel může být potrestán jen takovým trestem, který je uveden v zákoně; Raszková, Hoferková, 2013).

Vězení se užívalo do 18. století jako zajišťovací vazba k zabezpečení provinilce pro rozsudek a exekuci trestu. Teprve po vyřešení otázek úhrady nákladů sloužilo vězení jako místo výkonu trestu (Francek, Wohlschlager, 2002). Mučení mizí definitivně až ve druhé polovině devatenáctého století.

V roce 1823 došlo k založení Svatováclavské trestnice v Praze, kde začal jako první vyučovat vězně kaplan **František Josef Řezáč**, díky jehož knize „*Vězeňství v posávacích spůsobech svých s návrhem o zdárnější trestání a polepšování zločinců*“ vstoupila v roce 1852 do českého vězeňství výchova a sociální práce. F. J. Řezáč je právem považován za nestora české penologie.

2.2 Vývoj od roku 1918 až po současnost

Nově vzniklá Československá republika v roce 1918 převzala z monarchie systém trestnic, věznic, donucovacích pracoven a polepšoven (Francek, Wohlschlager, 2002). Začala usilovat o zkvalitnění a vydání vězeňských předpisů, domácích řádů pro trestnice a věznice, služebních řádů pro úředníky a zavedení kurzů pro dozorce.

Ke zkvalitnění péče i prostředí vězeňských zařízení přispěl **JUDr. Emil Lány**, který byl v roce 1920 pověřen organizací a správou vězeňství na Ministerstvu spravedlnosti. Vykonal studijní cesty do některých evropských vězeňských zařízení a získané poznatky následně uplatnil v praxi.

V období okupace existovaly různé typy vězeňských zařízení: káznice, věznice, koncentrační tábory a pracovní tábory, ale často byl uplatňován i trest smrti. Je zaznamenáno, že v letech 1939 – 1945 přišlo o život 360 000 obyvatel Československa, z toho 195 tis. v koncentračních táborech (Kýr, 1999). Exekuce byly prováděny zpravidla ve Věznici Praha Pankrác s využitím gilotiny.

Léta 1945 – 1955 byla patrně nejsložitější a současně nejvíce přelomovým obdobím ve vývoji československého vězeňství. Na podzim roku 1945 byla dekrety prezidenta republiky konstituována nová struktura vězeňských zařízení. Zákonem č. 321/1948 Sb. došlo ke zřízení veřejného ozbrojeného a jednotně organizovaného **Sboru uniformované vězeňské stráže** (vznikl ke dni 1. 2. 1949) s celostátní působností, přičemž zvláštní zákon dal vzniknout soustavě **táborů nucených prací**.

Úkolem Sboru uniformované vězeňské stráže byla správní a strážní služba při výkonu soudní a jiné vazby ve vězeňských ústavech a zajištění pořádku a bezpečnosti v justičních budovách. Podobu pracovních táborů měly zvláštní nucené pracovní oddíly pro tzv. retribuční vězně, tedy pro osoby odsouzené na základě tzv. Benešových dekretů. V roce 1948 vznikají v Praze první věznice Státní Bezpečnosti (Raszková, Hoferková, 2013).

Období tzv. třídní msty u nás nastává mezi lety 1948 až 1964, kdy došlo k vítězství KSČ po únorovém převratu a nastolení vlády jedné strany. Nastává velmi temné období naší penologie, kdy jsou vězni pojímáni jednak jako třídní nepřátelé, jednak jako zdroj levné pracovní síly a jsou využíváni zejména v těžebním, stavebním a těžkém průmyslu.

V roce 1965 je Československé republice vydán **zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody**, který lze považovat za legislativní základ dílčí reformy československého vězeňství.

Za důležitý mezník považujeme rok 1966, kdy vznikl Ústav pro výzkum metod nápravně výchovné činnosti a o rok později byl přejmenován na **Výzkumný ústav penologický** (VÚP), který studoval osobnost odsouzeného a možnosti jeho nápravy. Jednou z nejdůležitějších postav VÚP i české penologie je **doc. PhDr. Jiří Čepelák, CSc.**, který se snažil o aplikaci výsledků výzkumů do praxe. V roce 1980 byl Výzkumný ústav penologický z důvodu normalizačních opatření uzavřen.

Po roce 1989 došlo k první velké krizi v československém vězeňství v roce 1990, kdy amnestií prezidenta republiky Václava Havla (vyhlášena k 1. 1. 1990) bylo tehdy z celkového počtu 31 000 odsouzených na svobodu propuštěno 23 260 osob. Propouštění vězňů mělo za následek i vznik vězeňských vzpour, z nichž největší propukla 15. 3. 1990 v Leopoldově.

Poznámka

Studenti by měli shlédnout dokument Leopoldovská vzpoura 1990 z cyklu Největší kriminální případy Slovenska.

Etapy transformace českého vězeňství po roce 1989 můžeme shrnout do 4 úseků:

1. Rok 1990 znamenal rozchod s minulostí a snahou zmapovat současný reálný stav českého vězeňství (bylo shledáno mnoho nedostatků).
2. V roce 1991 je vypracována Koncepce rozvoje českého vězeňství, dochází k formulaci cílů a postupů. Došlo k vytvoření moderního vězeňského systému, který má zakotvení v sociální péči a v represivním orgánu státní moci.
3. V roce 1992 dochází k humanizaci vězeňství spočívající především v:
 - uznání vězňů jako občanů a v neponižování jejich důstojnosti,
 - zabezpečení vhodných materiálních podmínek života vězňů,
 - v garanci základních práv a svobod vězňů,
 - modernizaci vězeňských zařízení a jejich vybavení,
 - vytvoření systému zacházení s odsouzenými,
 - profesní zkvalitnění personálu.
4. V roce 1993 dochází k přepracování zákonů týkajících se výkonu trestu a výkonu vazby (Raszková, Hoferková, 2013).

Česká republika v roce 1993 přijala „**Evropská vězeňská pravidla**“, v jejichž duchu nadále zkvalitňuje podobu našeho vězeňství.

Zákonem č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky se k 1. 1. 1993 transformoval Sbor nápravné výchovy na **Vězeňskou službu České republiky**.

Od roku 1993 prošlo české vězeňství řadou změn, ať již dobrých či špatných. Došlo k humanizaci vězeňství, úpravě legislativy, opravě řady vězeňských objektů, zkvalitnění vězeňského personálu, avšak nejpálčivější otázkou zůstává nedostatek finančních prostředků a potřeba apolitického řízení Vězeňské služby.

Poznámka

Historie Věznice Pardubice

„V roce 1854 vstoupil v platnost takřka univerzálně použitelný zákon č. 96 říšského zákoníku, který legalizoval policejní dohled nad živly, vyhýbajícími se práci a živícími se žebrotou, nebo oddávajícími se potulce. Avšak teprve třicet let poté konečně vyšel zákon č. 89 říšského zákoníku, uzákoňující existenci donucovacích pracoven. Zároveň se tehdy začalo s projektováním značně rozsáhlé donucovací pracovny, neboť pražská již svou kapacitou nestačila.

Zbudování zemské donucovací pracovny pro 400 tzv. káránců bylo odsouhlaseno na zasedání českého sněmu dne 5. ledna 1888 a stavba začala již následujícího roku. O stavbě na Židově, na Bílém předměstí, probíhající v letech 1889 až 1891, se často psalo v místních novinách. Stavba byla dokončena 1. listopadu 1891, kdy do ní bylo umístěno prvních dvacet káránců. Ti měli, po dosažení plného početního stavu, pečovat o 62 hektarů vlastních i pronajatých polí a zahrad. Dalších 160 mělo pracovat v tkalcovně a kolem 70 pak při výrobě sáček. Ostatní pracovali v dílně truhlářské, natěračské, obuvnické a ve výrobě kotlů. Z tehdejších 13 budov dodnes tři slouží svému účelu (dvě z nich jako ubytovny odsouzených).

V donucovací pracovně se soustřeďovali nejen právě propuštění vězni, ale i znovu zadržení bývalí vězni. Především šlo o ty, u nichž nebylo možné po propuštění hned očekávat, že se budou nadále živit řádnou prací, nebo se u nich mohou znovu

projevit sklony k násilnostem. Záměrem pobytu v nápravném zařízení bylo propuštění lidí natolik ovlivněných, aby si zvykli a byli sami schopni žít se poctivou prací a žít trvale řádným životem.

Pro pražskou a pardubickou zemskou donucovací pracovnu byl vydán roku 1891 společný domácí řád. Podle něho výdělek z práce kárenců náležel zemskému fondu na uhrazení výloh, spojených s vydržováním pracovny. Mohli však k udržení zájmu o výdělek obdržet pracovní prémie ve výši 20 až 30 procent ze svého výdělku. Z takto získané částky mohli část peněz odeslat rodině nebo je využít k nákupu dovolených požitků, mezi něž patřilo například pečivo, slanina, sýr, pepř a sůl, cukr, uzenky, ovoce, vejce a mléko. Kouření a sbírání nedopalků nebylo dovoleno; šňupání tabáku mohl povolit jen lékař.

Přísného režimu a disciplinárních trestů za nedodržení domácího řádu se mnozí delikventi, předávaní z věznic do pracovny, obávali více než samotného pobytu ve věznici. Proto se snažili bývalí vězni po odpykání trestu, přidělení poté ještě do donucovacích pracoven, oddálit svůj nástup skutečnou nebo záměrně způsobenou změnou zdravotního stavu. Často si například úmyslně vyvolávali kožní vyrážky nebo oční choroby.

Na přelomu 19. a 20. století se konečně více začaly prosazovat snahy o humánnější způsoby převýchovy kárenců, jímž začaly být povolovány různé úlevy a dříve zakazované věci, např. poživatiny, pochutiny, obyčejné věci denní potřeby apod. Zvýšila se finanční částka na jejich stravování, byl zrušen zákaz kouření, zlepšila se lékařská péče, měli vyhrazen čas ke vzdělávání, mohli číst knihy a sportovat. V té době se začal v donucovací pracovně zvyšovat podíl těch, kteří byli odsouzeni za provozování hazardních her a vykrádání trezorů.

Tato donucovací pracovna byla vyhrazena výhradně pro nápravu provinivších se mužů. Jen pro zajímavost dne 30. dubna 1930 dosahoval jejich počet 336. Staralo se o ně pět úředníků a 49 dozorců.

Úspěšně se prosazující výchovný režim byl po násilné okupaci ČSR německými vojsky zcela rozvrácen. Počínaje dnem 23. 10. 1943 byl v Pardubicích zřízen pracovní výchovný tábor, v němž byli shromažďováni ti, kteří se vyhýbali nasazení nebo uprchli z nuceného pracovního nasazení v Německu. Prostory tábora byly natolik rozsáhlé, že v něm byl dále zřízen i sběrný tábor, kterým jen v době od 1. 1. 1944 do 31. 1. 1945 prošlo 1431 lidí před transportem do koncentračních táborů. Kdo ví, zda dosud žijí přímí pamětníci, kteří prošli úřednou pardubického gestapa, rovněž zřízenou v prostoru bývalé donucovací pracovny.

V květnových dnech roku 1945 se pracovna začala plnit především zrádci našeho národa a Němci. Tak vznikl internační tábor pro odsun Němců a internaci kolaborantů, posléze odsouzených podle retribučního dekretu prezidenta republiky. Mimoto sem byla dočasně přemístěna část nemocných vězňů z valdické trestnice.

Bohužel návrat k slibně započatému vývoji vězeňství během první republiky zcela znemožnily na čtyřicet let události po roce 1948, od 1. 5. 1949 převzalo prostory pardubické věznice ministerstvo národní bezpečnosti.

Dne 1. 8. 1950 vstoupil v platnost nový trestní zákon. Z donucovací pracovny se tak stal zvláštní útvar nápravných zařízení. Počínaje březnem 1952 podstoupily v pardubické věznici trest odnětí svobody nejen ženy, které se dopustily kriminálních činů, ale i odsouzené Státním soudem za své politické postoje proti totalitnímu komunistickému režimu.

Až do vyhlášení amnestie prezidenta republiky v roce 1990 byly v objektu tehdejšího nápravně výchovného ústavu umístěny odsouzené ženy zařazené převážně do II. nápravně výchovné skupiny a částečně i odsouzené ženy zařazené do I. nápravně

výchovné skupiny. Součástí komplexu byl i ústav pro výkon trestu odnětí svobody mladistvých dívek a po určitou dobu také pobočka pro místní výkon trestu odnětí svobody odsouzených mužů zařazených do I. nápravně výchovné skupiny, kteří zde vykonávali údržbářské a stavební práce.

Od roku 1990 věznice sloužila pro výkon trestu odnětí svobody odsouzených žen všech tří nápravně výchovných skupin, mladistvých odsouzených žen, odsouzených mužů zařazených pro výkon trestu do I. nápravně výchovné skupiny. Mimo těchto kategorií odsouzených zde bylo zřízeno i oddělení pro výkon vazby žen z východočeského regionu.

Od roku 1994 v souladu s novelizací Zákona o výkonu trestu Věznice Pardubice zabezpečovala výkon trestu odnětí svobody odsouzených žen, mladistvých žen, zařazených do všech 4 typů věznic (A dohled, B dozor, C ostraha, D zvýšená ostraha), odsouzených mužů v typu věznice s dozorem a současně zde byl až do roku 2002 zabezpečován výkon vazby obviněných žen ze spádových okresů. V rámci jednotlivých typů věznic zde byla zřízena i specializovaná oddělení: oddělení s poruchou duševní a poruchou chování a oddělení odsouzených trvale pracovní nezařaditelných.

V roce 1998 došlo k vymístění odsouzených žen v typu věznice s dohledem a v souvislosti se zprovozněním Věznice ve Světlé nad Sázavou došlo postupně k vymístění všech odsouzených žen z Věznice Pardubice k dalšímu výkonu trestu odnětí svobody a to do vedle již zmíněné Věznice Světlá nad Sázavou do Věznice Opava a Vazební věznice Prahy Ruzyně do zvláštního oddělení v Řepích.

Dne 6. 5. 2004 opustila v 10.04 hodin věznicí poslední odsouzená žena a věznice se stala ryze mužskou věznicí, která zabezpečuje standardní výkon trestu odnětí svobody pro odsouzené muže v typu věznice s dozorem a ostrahou a dále výkon trestu odnětí svobody ve specializovaných odděleních pro odsouzené muže trvale pracovní nezařaditelné v typu věznice s dozorem a ostrahou“ (Historie pardubické věznice, Vscr.cz). V posledních letech zde bylo zřízeno i oddělení pro mladistvé odsouzené.

Kontrolní otázky

1. Jmenujte zásadní mezníky ve vývoji ukládání trestů a trestání v Českých zemích a v ČR.
2. Charakterizujte vývoj vězeňství na našem území po roce 1918.
3. Co byl ordál? Kdy se užíval a v jakých formách?
4. Kdo byl F. J. Řezáč, E. Lány a J. Čepelák?
5. Jak probíhala transformace českého vězeňství po roce 1989? (Uvedte na příkladu historie pardubické věznice.)

Souhrn

V této kapitole bylo představeno české vězeňství od svých počátků (datovány do 10. století našeho letopočtu) až do konce 20. století. S vývojem doby se názory na

trest a trestání humanizovaly. V průběhu dějin nahlížíme na trest jako na odplatu – izolaci – odstrašení – nápravu.

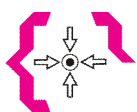
Student se v druhé kapitole seznámil se základními mezníky historie českého vězeňství. V kapitole nebylo představeno kompletní učivo, jehož znalost bude vyžadována u zkoušky. Podrobnější informace vyhledá a nastuduje student z doporučených zdrojů.

Literatura

- FRANCEK, Jindřich a WOHLSCHLAGER, Leopold. *Zločin a trest v českých dějinách*. 3. vyd. Praha: Rybka Publishers, 2002. 543 s. ISBN 80-86182-68-1.
- Historie pardubické věznice. In: *Vscr.cz* [online]. 2010 [cit. 2013-02-18]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/veznice-pardubice-89/literatura-745/historie-pardubicke-veznice-5586>.
- KÝR, Aleš. *Památník Pankrác: expozice vězeňské služby České republiky = Gedenkstätte Pankrác: Ausstellung des Justizvollzugsdienstes der Tschechischen Republik = Pankrác memoriál: exhibition of the prison service of the Czech Republic*. [Praha]: Vězeňská služba České republiky, 1999. 83 s.
- POPELKA, Jiří. *Penologie. Díl první*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. 95 s. Monografie. ISBN 978-80-244-2932-8.
- RASZKOVÁ, Tereza a Stanislava HOFERKOVÁ. *Kapitoly z penologie I*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. ISBN 978-80-7435-264-5.
- UHLÍK, Jan. *Historie věznění a vězeňství v Čechách: osudy významných vězněných osobností, prožité ve významných dobách zemí českých, viděné se zřetelem k vývoji českého vězeňství*. Stráž pod Ralskem: Institut vzdělávání Vězeňské služby v ČR, 2006. 319 s. ISBN 80-239-9417-4.

3 POJETÍ TRESTU A TRESTÁNÍ

Cíle

Přiblížit studentům koncepcí účelu výkonu trestu podle vývoje společnosti a rozličné funkce výkonu trestu odnětí svobody v dnešní době. Cíle kapitoly je orientace v legislativě, vztahující se k výkonu trestu odnětí svobody a osvojení si hlavních principů výkonu trestu odnětí svobody a zásad zacházení s odsouzenými osobami.

Časová náročnost

Téma je přednášeno částečně v rámci výuky a doplněno samostudiem. Studentovi by studium této kapitoly v opoře a zápisků z přednášky mělo trvat kolem 60 minut.

Pojmy k zapamatování

- Absolutní, relativní a smíšená (slučovací) teorie
- Funkce trestu
- Zásady výkonu trestu odnětí svobody

3.1 Teoretické koncepce účelu trestu

Teoretické koncepce účelu trestu se objevují současně s vývojem společnosti a pozvolna směřují k humanizaci trestu odnětí svobody.

Účelem výkonu trestu odnětí svobody je zacházení s odsouzeným, které směřuje k tomu, aby měl odsouzený možnost pracovat, kulturně se rozvíjet a vzdělávat, aby našel uspokojení v práci, v prospěšném využívání volného času a ve slušném soužití s ostatními lidmi. Tyto vlastnosti a sebekázeň by se měli rozvíjet i po propuštění a dotyčný by měl žít dále jako řádný občan, aniž by porušoval platné zákony (Bajcura, 1999).

Teorie účelu trestu mohou být rozděleny podle podstaty a historie vývoje na absolutní, relativní a smíšenou (slučovací) teorii:

1. **Absolutní teorie** (taliační teorie, z latinského *ius talionis* = právo msty). Trest je odplatou za trestný čin, trestá se, neboť bylo spácháno zlo. Představitelé: Kant, Hegel.

2. Relativní teorie spatřují účel trestu v ochraně společnosti před pachateli trestných činů a tím pokládají i základ preventivních aktivit. Představitelé: Anselm von Feuerbach, Lombroso a Ferri).
3. Smíšená (slučovací) teorie spojuje myšlenky odplatné a účelové funkce trestu. Vychází z ní současná koncepce výkonu trestu u nás.

3.2 Funkce trestu

Vedle účelu trestu rozlišujeme i jeho funkci. Můžeme popsat tyto funkce trestu:

- a) **odplatná (vyrovnávací),**
- b) **regulativní (ochranná),**
- c) **preventivní,**
- d) **restorativní,**
- e) **výchovná,**
- f) **morální,**
- g) **represivní.**

„Současné nazírání na funkci trestu vychází především z pozitivistické filozofie. Ta odmítá spojovat v trestném činu výsledek volby mezi dobrem a zlem. Trestný čin je stejně jako všechny lidské činy určován endogenními a exogenními činiteli. Moderní společnost má v podstatě tři možnosti obrany před zločinem: vyloučení (izolace), odstranění (prevence) a náprava (resocializace)“ (Mezník, Kuchta, Kalvodová, 1995, s. 5).

Moderní penologie se zaměřuje zejména na **odplatnou** (vyrovnávací) a **regulativní** funkci trestu.

Poznámka

Účelem trestu a trestání se zabývá také kriminologie. Karabec (In Scheinost, 2010, s. 36-37) ve studii Institutu pro kriminologii a sociální prevenci „Kriminologie očima kriminologů“ uvádí:

„Trest je historicky spjat s kriminalitou v tom smyslu, že vždy tvořil přirozenou reakci na spáchaný čin. Toto sepětí „zločinu a trestu“ našlo své známé vyjádření i v literatuře (F.M.Dostojevskij) a všeobecně je chápáno jako něco správného a samozřejmého, ať už si pod pojmem trest představujeme odplatu, odstrašení, pomstu, újmu pro pachatele, ochranu společnosti, zadostiučinění pro oběť, prostředek k nápravě nebo k vykoupení viny, či cokoliv jiného.

Otázky účelu trestu a trestání a odpovědi na ně představovaly také zlomové etapy ve vývoji kriminologického myšlení. Připomeňme poselství, které nám předal právník Caesare Beccaria (1738-1794) ve své stěžejní studii z roku 1764 O zločinech a trestech, když poukazyval na drastické vyšetřovací metody a krutý sankční systém. K jeho osvícenským myšlenkám o humanistickém pojetí trestní justice se dodnes hlásí kriminologie jako k základu své trvalé orientace na zajištění lidských práv a

spravedlnosti v trestním procesu a při výkonu soudem uložených trestů. V jeho době tak radikální a možno říci utopické požadavky se dnes ve většině zemí postupně naplňují. K tomu významně přispívá i kriminologie jako vědní obor, který je schopen svými teoretickými argumenty i poznatky získanými z empirických výzkumů přesvědčit veřejnost, zákonodárce a výkonnou moc o potřebě žádoucí trestní a sankční politiky...

Současná kriminologie si je vědoma dlouhého historického vývoje názorů na účel trestu a trestání a je si vědoma i podmíněnosti trestní a sankční politiky celkovým civilizačním, kulturním, hospodářským a politickým vývojem společnosti. Rovněž rozvoj dalších vědních oborů jako je sociologie, psychologie, filosofie a samozřejmě i trestně právních věd, včetně penologie a viktimologie, přinesl mnoho nových poznatků a názorů pokud jde o druhy soudních sankcí, jejich ukládání a jejich výkon.

Stěžejní otázky se týkají zejména přísnosti a druhů ukládaných trestů. Historické zkušenosti nás přesvědčují, že tvrdé a kruté způsoby trestání, například ve středověku, uspokojovaly snad veřejnost, ale rozhodně nevedly ke snížení zločinnosti. Ani tak lapidárně odstrašující formy trestání, jako bylo vystavení odsouzeného na pranýři nebo ponechání těla oběšeného zločince pro výstrahu na šibenici neměly, vyjádřeno současnou terminologií, generálně preventivní účinek.

Absolutní trest, tedy trest smrti, byl po staletí chápán jako zcela běžný prostředek k trestání zločinců, takže bylo třeba vymýšlet různé kvalifikované způsoby jeho výkonu, aby bylo možno nějak diferencovat vzhledem k závažnosti spáchaného činu nebo k osobě pachatele. Všechny tyto kvalifikované způsoby trestu smrti spočívaly v podstatě na gradaci utrpení a ponížení, které bylo možno odsouzenému způsobit před ukončením jeho života. Krutost a rafinovanost při popravách často neznala mezí.“

3.3 Zásady výkonu trestu

Zásady výkonu trestu jsou charakterizovány v § 2 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody: „Trest může být vykonáván jen takovým způsobem, který respektuje důstojnost osobnosti odsouzeného a omezuje škodlivé účinky zbavení svobody; tím však nesmí být ohrožena potřeba ochrany společnosti. S odsouzenými ve výkonu trestu se musí jednat tak, aby bylo zachováno jejich zdraví, a pokud to doba výkonu trestu umožní, podporovaly se takové postoje a dovednosti, které odsouzeným pomohou k návratu do společnosti a umožní vést po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem“ (Zákon č. 169/1999 Sb., online).

U vězňených osob odsouzených k doživotnímu či dlouhodobému trestu odnětí svobody se uplatňují **všeobecné zásady/principy výkonu trestu** dle doporučení Rady Evropy Rec (2003) 23 (České vězeňství, 2004, s. 14-17).

Zásady můžeme uplatňovat nejen u dlouhodobě či doživotně odsouzených, ale i u ostatních vězňů:

- princip individualizace,
- princip normalizace,
- princip odpovědnosti,
- princip bezpečí a bezpečnosti,
- princip neoddělování,
- princip postupu.

Kontrolní otázky

1. Definujte účel výkonu trestu.
2. Vysvětlete smíšenou (slučovací) teorii účelu trestu.
3. Objasněte funkce trestu.
4. Jaké jsou hlavní zásady trestu odnětí svobody (dvě pojetí)?
5. V jakých dokumentech (legislativních i dalších) najdeme zásady výkonu trestu?

Souhrn

Účelem výkonu trestu odnětí svobody je zacházení s odsouzeným, které směřuje k tomu, aby se odsouzený po propuštění začlenil zpět do společnosti. Teorie účelu trestu jsou rozděleny podle podstaty a historie vývoje na absolutní, relativní a smíšenou (slučovací) teorii. Výkon trestu plní také různé funkce (odplatná, regulativní, preventivní, restorativní, výchovná, morální, represivní).

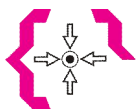
Zásady výkonu trestu jsou charakterizovány v § 2 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. U vězněných osob odsouzených k doživotnímu či dlouhodobému trestu odnětí svobody se uplatňují všeobecné zásady/principy výkonu trestu dle doporučení Rady Evropy.

Literatura

- BAJCURA, Lubomír. *Práva vězně: od vazby po propuštění z trestu odnětí svobody*. Vyd. 1. Praha: Grada, 1999. 158 s. Právo pro každého. ISBN 80-7169-555-6.
- Doporučení Rec (2003) 23. *České vězeňství*. 2004, roč. 11, č. 1, 14-17. ISSN 1213-9297.
- MEZNÍK, Jiří, KUČHTA, Josef a KALVODOVÁ, Věra. *Základy penologie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1995. 75 s. Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy university v Brně; č. 132. ISBN 80-210-1248-X.
- SCHEINOST, Miroslav et al. *Kriminalita očima kriminologů*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010. 238 s. ISBN 978-80-7338-096-0.
- Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů. In: *Portál veřejné správy* [online]. [cit. 2013-06-22]. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakon.jsp?page=0&fulltext=&nr=&part=&name=z~C3~A1kon~20o~20v~C3~BDkonu~20trestu&rpp=15#seznam>.

4 PRÁVNÍ ÚPRAVA TRESTU A VÝCHOZÍ DOKUMENTY

Cíle

Přiblížit studentům legislativu a další dokumenty, které se vztahují k vězeňství, výkonu trestu odnětí svobody (ale i výkonu vazby a výkonu zabezpečovací detence). Seznámit s Evropskými vězeňskými pravidly a Konceptí rozvoje českého vězeňství do roku 2015.

Časová náročnost

Téma je přednášeno částečně v rámci výuky a doplněno samostudiem. Studentovi by studium této kapitoly v opoře a zápisků z přednášky mělo trvat kolem 120 minut.

Pojmy k zapamatování

- Jednotlivé legislativní a další dokumenty
- Evropská vězeňská pravidla
- Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015

Poznámka

Studenti si vyhledají a prostudují všechny uvedené legislativní dokumenty v rámci samostudia, ke zkoušce bude vyžadována detailní znalost Evropských vězeňských pravidel a Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015.

4.1 Právní úprava trestu

Ukládání a provádění trestů (výkon trestu odnětí svobody, výkon vazby a výkon zabezpečovací detence) je upraveno početnými zákony, resortními prováděcími předpisy, nařízeními vlády, ministra spravedlnosti, generálního ředitele Vězeňské služby a ředitelů organizačních jednotek (v platném znění).

- Listina základních práv a svobod č. 2/1993 Sb.,

- zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník,
- zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád),
- zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže),
- Evropská vězeňská pravidla, doporučení Rec (2006) 2,
- zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráží České republiky,
- zákon č. 129/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence a o změně některých souvisejících zákonů,
- zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody,
- vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody,
- zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby,
- vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 109/1994 Sb., kterou se vydává řád výkonu vazby,
- vnitřní řád vazební věznice či věznice,
- organizační řád vazební věznice či věznice.

Poznámka

Každá věznice má vlastní vnitřní řád, se kterým jsou odsouzení detailně seznámeni. Obsah je jednotný pro všechny věznice; obsahuje pravidla výkonu trestu k zabezpečení pořádku, práva a povinnosti odsouzených, denní rozvrh chodu věznice a způsoby zacházení s odsouzenými.

*Ve vnitřním řádu věznice najdeme také popis specializovaných oddělení, která se v konkrétní věznici nachází. Ve **Věznici Pardubice** je mimo jiné i specializované oddělení pro trvale pracovní nezařaditelné. Časový rozvrh pro odsouzené TPN v typu věznice s ostrahou byl v roce 2009 následující (Vnitřní řád věznice pro odsouzené muže zařazené k výkonu trestu do věznice s dozorem a ostrahou, 2009, s. 24):*

Pondělí – pátek

<i>06.00</i>	<i>budíček</i>
<i>06.00 – 06.30</i>	<i>osobní hygiena, úklid</i>
<i>06.30 – 06.50</i>	<i>snídaně</i>
<i>07.00</i>	<i>prověrka početního stavu</i>
<i>07.30 – 08.15</i>	<i>úklid ubytovny, úklid osobních věcí</i>
<i>08.15 – 10.15</i>	<i>osobní volno</i>
<i>10.30 – 11.00</i>	<i>oběd</i>
<i>11.00 – 13.00</i>	<i>osobní volno, aktivity programů zacházení</i>
<i>13.00 – 15.30</i>	<i>osobní volno</i>
<i>13.00 – 14.00</i>	<i>vycházka (TPN)</i>
<i>15.30 – 16.30</i>	<i>osobní volno, aktivity programů zacházení</i>
<i>16.30 – 17.00</i>	<i>večeře</i>
<i>17.00 – 18.00</i>	<i>koupání odsouzených</i>
<i>17.00 – 19.00</i>	<i>osobní volno, aktivity programů zacházení</i>
<i>19.00</i>	<i>prověrka početního stavu</i>